

přece práva tato dle stávajících ústav takového dosahu a významu, by se mohlo mluvit o právech v nejpřísnějším slova smyslu. Jedná se zde spíše o jisté zvláštní přednosti. Obč. zákoník mluví též o právech stavovských; tak požívá dle § 92 o. o. z. manželka práv stavu svého manžela; tím se uznává, že má na př. nárok na šlechtictví svého manžela, otázka to ostatně sporná. Ještě spornějším jest, má-li manželka nárok na jiná práva stavovská — zejména na akademické tituly a predikáty, jež s jistým postavením spojeny jsou aneb se co nejvyšší vyznamenání propůjčují.

Tím tedy není zákonný výraz § 92 »práva jeho stavu« podnes přesně vymezen. Daleko jasněji vyslovuje se v tom ohledu § 146 o. o. z., který ustanovuje, že manželské děti dosahují všech, ne pouze osobních práv rodiny a stavu jich otce, a z poznámky § 146 o. o. z. »jeho znak (erb)« lze souditi, že jen šlechtictví je výhradním právem stavovským, jež jen na děti manželské přechází. Z toho všeho vysvítá, že již v době sdělení obecného obč. zákoníka, kdy práva stavovská ještě vynikající úlohu hrála ve společnosti lidské, byla ona většinou jen rázu čistě osobního a jen málokterá z nich bylo lze na jiné osoby přenést. § 162 o. o. z. mluví kromě toho o přednostech stavovských. Tento pojem je patrně správnějším a přesnějším než pojem »práv stavovských«. § 162 o. o. z. jasně vyslovuje, že není dle řádu právního speciálních práv se stavem spojených, nýbrž že jsou jen jisté přednosti. Konečně sluší se ještě o tom zmíniti, že § 182 o. o. z. nemluví při dětech adoptovaných ani o právech stavovských ani o přednostech stavovských, nýbrž jen na to poukazuje, že adoptovaný může nabytí šlechtictví a erbu jen zvláštním zeměpanským povolením. (Ostatně viz čl. Šlechta, Osoby vojenské, Privilegia, Úředníci státní.)

Pravda formální a materiální.

Jenom t. zv. pravda materiální jest pravdou. Nabýti této pravdy a poznati ji — to jest ideálem každé soudcovské informace, kteráž předchází rozsudku. V řízení trestním usiluje se o seznání úplné materiální pravdy. I v civilním řízení měla by se také úplná pravda vyhledávati; avšak povaha práv soukromých přináší to s sebou, že není někdy ani možno seznati pravdu materiální, ani vůbec nesmí se o to usilovati. Zjištění pravdy nahrazeno jest zde za jistých okoiností »přijetím za pravdu«, poněvadž tomu tak strany chtějí. Tak dosahuje se pravda »formální«. Při volném uvážení důkazů snažíme se tam, kde dispozice stran nepřekáží tomu, vypátrati pravdu materiální, jak toho vyhledává řízení ústní. Nejvíce odchyluje se od materiální pravdy svojí zákonnou theorií důkazní proces písemný starého (josefinského) soudního řádu.

Právo.

I. Pojem.

Život lidský vykazuje ve všech kruzích a oborech, ve rozličných stupních a směrech jistý řád, ve kterémž — na rozdíl od přirozeného řádu stanoveného zákony nutnosti — mají býti všechny části rozumem a svobodou uvedeny v takový poměr, aby všechny části mezi sebou a s celkem spolupůsobily dle určitého pořádku k dosažení účelů společných i zvláštních, avšak doplňovaly se též vzájem ve své relativní samostatnosti a svobodě. Jako však již jednotlivý člověk má starati se co nejvíce o stejnoměrné vzdělání duševních sil svých, aby každá síla opírala se mohla o jiné, majíc potřebí podpory a doplnění, takže úhrnnou součinností všech sil utvořen

jest spořádaný celek: tak má i každý vyšší společenský kruh a tudíž i stát o to péči míti, aby všechny obory životní vyvíjely se způsobem snášejším se s požadavky lidského řádu a souladu kulturního. Z podstaty člověka a z poměrů, ve které člověk uveden byl přírodou, nutně vyplývá, že prvním stupeňm rozvoje onoho není boj všech proti všem — jak se ovšem někdy tvrdilo — nýbrž snaha po pokojném spolužití. Kolise zájmů musí tedy býti smírnou cestou narovnány vzájemným jich omezením. Dle toho má každé lidské společenství nutně za účel sledovati společné zájmy společně, a se strany druhé musí každý jednotlivec uložit si jistá obmezení sleduje své zvláštní účely ve prospěch zvláštních účelů ostatních lidí. Dobro obecné toho vymáhá, aby vytčeny byly a vynucením chráněny normy, které vyvolávají pořádek zájmů; v těchto normách obráží se vůle všech. Každý zájem sám o sobě jest schopen právně býti normován. Které zájmy společnost právně uspořádati chce a má, pokud se týká, jakým způsobem je uspořádati chce a má, řídí se časovými a místními poměry, ježto se zájmy a jich oceňování mění časem i místem. V počátcích rozvoje dějinného nerozeznává se právo od mravů a náboženství; v náboženských představách a zvyklostech vyjádřeny jsou neodděleně mravní i právní idee a v nich mají svůj důvod. Teprve později dospívá právo samostatného uznání a platnosti a liší se od mravnosti jakožto zákona pro lidské jednání tím, že udává, resp. žádá, co se státi musí, má-li býti spolužití lidské možným, kdežto mravnost předpisuje, co jednotlivec činiti má. A právě proto, že splnění předpisů práva nezbytným jest pro trvání lidské společnosti, sloučen jest s pojmem práva pojem vynutitelnosti, kdežto mravnost ukládá napořád své příkazy jen svobodné vůli, a určité jednání přestává býti mravným, jakmile nepochodí z volného poddání se příkazu povinnosti, nýbrž z donucení. Momentem vynutitelnosti liší se též právo od morálky. Morálka a právo tím se různí, že jsou obě dvěma způsoby při uskutečňování dobra: morálka odnáší se k subjektivním pohnutkám, k činům, právo však všímá si jen jednání samého podle jeho objektivního zjevu. Vše, co jest příkázáním nebo záповědí práva, jest též spolu příkázáním a záповědí morálky; na-proti tomu to, co příkazuje nebo záповídá morálka, není zároveň v právu příkázáno nebo záповěděno, poněvadž právo všeobecně nedotýká se pozitivně motivů, nepřikazujíc ani nezáповídajíc jich.

Jak vzniklo právo, o tom bádalo se po staletí a došlo se k výsledkům nejrůznějším. Nesprávně soudilo se ve středověku a i v době novější, jakoby se právo odvozovalo přímo ze zjevených božských příkazů. Naopak sluší za to míti, že právo jako nutný požadavek rozumu platnosti nabývá, jakmile se v lidské společnosti hlásí potřeba a příležitost k žádoucímu řádu. Úkolem práva tudíž jest uspořádati v organismu lidského žití všechny poměry vzájemné odvislosti ve všech oborech životních i majetkových k umožnění všech rozumných účelů.

II. Rozdělení práva.

Člověk dle své povahy nežije osamoceně, nýbrž ve společenství s lidmi jinými. Jest členem společnosti, jež k svému bytí vymáhá pevných forem, jimiž vnější jednání příslušníků její upraveno jest a jichž šetření dle potřeby i donucením zjednatí lze. Soubor těchto norem jest řádem právním neboli právem objektivním slova smyslu. Oprávnění, pokud se týká, oblast moci, která poskytnuta jest jednotlivci právem objektivním, tvoří právo v subjektivním slova smyslu neboli kruh jeho oprávnění. Práva

subjektivní jsou potud výronem práva objektivního, pokud vznikají a trvají vedle zásad právem objektivním stanovených. Každá osoba fyzická i právnická (morální) má od práva propůjčený nárok na samostatný kruh žití i jednání, ve kterém může volně dle svého uvážení spořádati své životní i hmotné poměry dle účelů rozumem dovolených. Toto právo vlastního určení neboli samosprávy (autonomie) v nejširším slova smyslu platí však všeobecně pro všechna odvětví práva soukromého i veřejného, pro osoby fyzické, které požadují důležitá práva pro svůj způsob života ve svém vnitřním a domácím žití (právo domácí), dále i pro osoby právnické, pro rodiny, obce, okresy, země a stát samý, jakož i pro kulturní oblast církve a náboženských společností. Toto právo dochází svého výrazu jednak v právu samostatného zákonodárství, převážnou měrou však v právu samosprávy. Podstatnou funkcí práva jest tedy úprava podmínek spoluzití, volného jednání člověka sledujícího dovolené účely životní. Tuto funkci práva bylo by lze označiti nejsprávněji jako vzájemné podporování účelů životních. Savigny (Systém nynějšího práva římského) praví: »Potřeba a bytí práva jest následek nedokonalosti našeho stavu, avšak nikoli nedokonalosti nahodilé, nýbrž nedokonalosti, která nerozlučně souvisí s přítomným stupněm našeho života.« Právo v subjektivním slova smyslu lze označiti též jako zájem jednotlivců, který uznán a pojištěn jest normami a vynucením; pro svůj praktický význam nazváno jest subjektivní právo Iheringem zájmem právně chráněným. Ježto zájem značí pojem účelnosti, tedy pojmově souvisí s vůlí, ježto pak subjektivní právo jest jenom druhem zájmu, vyplývá z toho, že právní ochranou vzchází ze skutečnosti zájem právně chráněný, z faktického chtění právně chráněné chtění nebo smění, a v tomto pojmovém určení nabývá právo subjektivní plného významu svého.

III. Jednotlivé obory práva objektivního.

Dle pramene, z kterého právo vyvěrá, rozeznává se:

1. Právo obyčejové a zákonné. Ústava státní určuje meze, v nichž smí se pohybovati zákonodárná moc, a označuje spolu orgány, které mají podíl v zákonodárství.

2. Právo psané a nepsané (*jus scriptum a non scriptum*) nesluší stotožňovati s právem obyčejovým a zákonným, ježto i právo obyčejové může býti napsáno, pokud se týká, sebráno.

3. Právo soukromé (*jus privatum*) a právo veřejné (*jus publicum*); ono zahrnuje normy, kterými uspořádány jsou vzájem zvláštní (soukromé) zájmy jednotlivců, toto obsahuje normy, jimiž upraveny jsou společné zájmy mezi sebou a vůči zvláštním zájmům jednotlivců.

Právo soukromé má za účel zajistiti jednotlivci kruh svobody (volnosti), pokud se to snáší s řádem veřejným. Právo veřejné týká se podstatně zájmů státních a značí onen obor, kde státní moc ve vlastním zájmu musí uchovati sobě zasáhání (*ingerenci*) úplnou a neztenčenou.

4. Právo hmotné a formální (*procesní*); ono zahrnuje celou látku o vzniku a tvoření právních jednání a poměrů právních, kdežto toto obsahuje převážnou měrou předpisy a případná donucovací opatření na ochranu práv, k zachování a provedení jich.

5. Absolutní a dispoziční právo: Absolutní právo jest ono, jehož platnost nelze na určitý případ vůlí soukromou vyloučiti. Ježto tato bezpodmínečná, nutná platnost (*jus cogens*) zakládá se v ohledech veřejných, nazývají Římané i toto právo právem veřejným (*jus publicum*).

Dispositivní právo jest pak ono, které může býti vůlí soukromou vyloučeno neb modifikováno, a které tudíž podmíněčně, t. j. tehdy průchod má, není-li vůlí soukromou nic jiného stanoveno.

6 *Jus singulare* jest věta právní, která stanoví jistou výjimku z právních zásad jinak uznaných; protivou jeho jest *jus commune*, zásadné, důsledné právo pravidelné, které výjimek nepřipouští.

Právo autorské.

I. Část všeobecná.

Reformy, které provedla zákonodárství většiny kulturních států v posledních letech v oboru práva autorského způsobem dosti shodným, dále Bernská literární konvence (9. září 1886, k níž Rakousko nepřistoupilo), přiměly i rakouské zákonodárství k revizi našeho autorského práva, které kodifikováno bylo v cíś. patentu ze dne 19. října 1846 i s dodatky. Vláda předložila poslanecké sněmovně, byvši usnesením jejím k tomu vyzvána, předlohu o autorském právu k dílům literatury, umění a fotografie, i se zprávou motivů a podala předlohu tu nejprve panské sněmovně k ústavnímu projednání. Po některých obmezujících změnách, kterých doznala tato osnova zákona ve spojené právnícko-politické komisi panské sněmovny, a když byl výbor poslanecké sněmovny provedené změny jednak schválil, jednak ustanovení vládní předlohy upravil, došlo k zákonu ze dne 26. prosince 1895, kterýž prohlášen byl po té v říšském zákonníku pod. čís. 197, kterýmžto dnem vešel také v platnost. Zákon tento prozrazuje sice vliv cizích zákonů, jmenovitě německých říšských zákonů z r. 1870 a 1876, avšak jinak jeví se býti samostatným zákonem zcela vyhovujícím svému úkolu. Redaktoři uznali jako nezbytný požadavek rozšíření dosud platné právo autorské dle předmětu i obsahu se stanoviska všeobecného a v jednotlivostech prohlásili za potřebnou a nezbytnou zvláště jeho reformu: ustanovení o veřejném předvedení díla divadelního a díla hudebního, dále ustanovení týkající se rozmanitého přepracování nějakého hudebního díla a napodobení díla výtvarného umění, dále předpisy o překladu díla literárního a posléze ustanovení o fotografických výrobcích.

II. Pojem a účel práva autorského.

Právo autorské jest výhradné právo volného nakládání s určitým literárním nebo uměleckým dílem příslušející původci díla tohoto. Účelem práva tohoto jest chrániti osobní a hospodářský zájem autora. Osobní zájem jeho záleží v tom, aby dílo dobylo si zamýšleného literárního neb uměleckého výsledku co možná největším rozšířením; hospodářský zájem požaduje přiměřené odměny. Ve příčině hospodářské nastupuje kolise zájmů mezi původcem a tím, na koho má dílo působiti. Je-li ochrana příliš skrovná, připadne autoru dostatečná odměna, je-li ochrana příliš veliká, jsou odběratelé díla spoutáni, neboť se jim vytvořeného díla obtížněji dostane, kdež pak i kulturní úloha rozšířením plodu duševního nesplní se měrou dostatečnou.

III. Soustavné uspořádání právní látky a norem zákona ze dne 26. prosince 1895:

1. Ustanovení všeobecná (§§ 1—22) jsou asi tato hlavně:

a) Ochranu zákonně požívají v tuzemsku vyšlá díla literatury, umění a fotografie, dále díla rakouských občanů státních, ať vyšla tato díla v tuzemsku nebo cizozemsku nebo vůbec nevyšla (ku př. rukopisy). Nepožívají tedy zásadně ochrany právní díla cizinců vyšlá v cizozemsku nebo vůbec nevyšlá (výjimky viz doteji v odst. IV.).